

APPENDICES

A. 1

Sac. Casimirus Maliński, praeses Unionis Regionalis Associationum Magistrorum Polonorum Edmundo Dalbor, aepe Gnesnensi et Posnaniensi

Posnaniae, 5 II 1919.

Mittit aliquot notitias de Unione Regionali Associationum Magistrorum Polonorum, explicat, cur accuratiores informationes transmittere non possit, et edocet eum de ordine rerum agendarum in proxime futuro conventu membrorum Administrationis Principalis et praesidum singularum Associationum Posnaniensium.

Autogr.: AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 413r-v (Nr 520/19.O).

Jaśnie Oświecony Księżu Prymasie!

Na list Jego Prymasowskiej Mości z dnia 3 II 1919 (430/19.O)¹ donoszę jeszcze przed moim wyjazdem na Sejm w Warszawie, że z powodu niedogodnej komunikacji ani ilości istniejących już Stowarzyszeń Nauczycieli Polaków, ani ilości członków na razie stwierdzić nie można.

Przypuszczam, że dziś już istnieje przynajmniej 50 takich Stowarzyszeń, przeciętnie z 30-50 członkami każde, do których na prowincji i księży należą. Nie ulega wątpliwości, że wszystkie Towarzystwa do Związku przystąpią, tymczasem zgłosiło się 15 Stowarzyszeń z okolic przez Heimatschutz² nie zagrożonych. W Prusach Królewskich³ utworzyły się również Towarzystwa nauczycielskie na zasadach Stowarzyszenia Nauczycieli Polaków Poznania, ale nie mają sposobności przystąpić do Związku.

¹ Conceptum huius scripti ad secretarios generales omnium associationum et unionum catholicarum, quo iniungebatur conficere et transmittere spatio duarum septimanarum relationes ipsarum actionis, servatur in AAG APP I 60, in partim deletis et lectu difficilibus litteris Visitationis Apostolicae ad aepum Dalbor 28 I 1919 datis, quae non publicantur. Postulabant transmissionem informationum de actione associationum catholicarum et de commentariis in earum favorem scriptis. Relationes eiusmodi ad Ordinariatum Archiepiscopalem Posnaniensem missae (cfr. A. 2-3, A. 5-8), deinde porrectae sunt visitatori apostolico. Cfr. ANP LVII/3, N. 463, p. 341-343.

² Divisiones Germanicae defensionis territorialis "defendendo" territorio Maioris Poloniae destinatae transformabantur in divisiones custodiae finium (Grenzschutz).

³ Prussia Regalis, provincia Polona, comprehendens Pomeraniam Gedanensem, terram Culmensis et Varmiam cum Marienburgo et Elbinga.

Na 22-go lutego urządzono zjazd członków Głównego Zarządu i prezesów poszczególnych Stowarzyszeń w Poznaniu dla informacji i jednolitego działania z następującym programem.

Porządek obrad:

1. Zagajenie i odczytanie protokołu z Wiecu Dzielnicowego;
2. Szkoła polska jej zadanie i cel szkoły powszechnej, przedmioty i zajęcia ich wzajemny stosunek, lista godzin i zajęć (ks. prałat Łukomski⁴);
3. Projekt prawa szkolnego (p. Krautz);
4. Sprawa szkolna na Sejmie Dzielnicowym 3-5 XII 1918 i traktowanie jej przez Rady Ludowe (p. NN z Kórnika i p. Suchowiak⁵);
5. Podręczniki (p. Kłós);
6. Organ Związku (p. Fischbach);
7. Komunikaty: Towarzystwo (komisja) szacunkowa (ks. W. Adamski); Zjazd nauczycieli w Warszawie (p. Suchowiak);
8. Młodzież pozaszkolna i szkoła wieczorowa (p. Kużaj⁶);
9. Biblioteka szkolna (p. Poprawski);
10. Zamknięcie zjazdu.

W sprawie wyboru 2-3 nauczycieli celem ułożenia nowego katechizmu porozumiałem się z prezesem tutejszego Stowarzyszenia, który Jego Prymasowskiej Dostojności 2-3 nauczycieli proponuje. Ustawy Stowarzyszenia miejscowego i ustawy Związku Dzielnicowego załączam niniejszym⁷.

Wiernie oddany
K. Maliński⁸

⁴ Stanislaus Kostka Łukomski, cfr. ANP LVII/3, notam 848, p. 342.

⁵ Ioannes Suchowiak (1861-1928), ludi magister, rei socialis et institutionis publicae promotor. A. 1909 membrum consilii municipalis Posnaniensis. Per multos annos operatus est in Societate Scientiis Promovendis a Carolo Marcinkowski (1840-1846) nuncupata et in Societate Feriarum Aestivarum. Fuit initiator et conditor Societatis Paedagogicae. Ab a. 1918 in administratione regentiae Posnaniensis invigilabat scholas publicas elementares. A. 1924-1926 functus est munere visitatoris scholarum elementarium penes Curatorium Districtus Scholastici Posnaniensis.

⁶ Iosephus Kużaj (1842-1925), ludi magister et rei socialis promotor. Tamquam magister scholarum in Odolanów, deinde Posnaniae, defendebat indolem Polonam scholarum in illa regione, propterea a. 1887 punitiois causa in profundam Germaniam translatus est. A. 1892 instituit ferias aestivas egenae iuventuti studiosae destinatas. A. 1922 edebat commentarios "Tygodnik Nauczycielstwa Polskiego" [Commentarius hebdomadalis Magistrorum Polonorum] inscriptos.

⁷ Memorata annexa ad hanc et subsequentes relationes pertinentia desunt.

⁸ Sac. Casimirus Maliński (1872-1928). Presbyteratu a. 1899 accepto laborabat tamquam vicarius in parocia Dolsk et a. 1908-1927 functus est munere parochi Posnaniae. Multum temporis et diligentiae dedicabat actioni sociali; fuit unus ex conditoribus coetuum iuvenum exploratorum ("scouts") in Polonia Maiore et administratoribus associationis tutandis pueris catholicis; fungebatur etiam officio consulis municipii Posnaniensis et erat legatus popularis ad Diaetam Legibus Ferendis electus.

A. 2.

**Sac. Ludovicus Jarosz, secretarius generalis Unionis Associationum Iuventutis
Edmundo Dalbor, aepe Gnesnensi et Posnaniensi**

Posnaniae, [ante 12 II 1919]⁹.

Secretarius generalis refert de origine, incrementis, ordinatione et conditione praesenti Unionis Associationum Iuventutis.

Or. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 465r-468r.

^(a)Sprawozdanie Związku Towarzystw Młodzieży

I. Nazwa, powstanie, rozwój

1. Nazwa^{a)} brzmi: "Związek Towarzystw Młodzieży". Siedzibą jego jest Poznań.

2. Powstanie:^{a)} Związek założono 2 lutego 1914 r., jednakże już od r. 1910 istnieje pismo dla młodzieży p.t. "Przyjaciel Młodzieży", którego redakcja była środowiskiem pracy nad młodzieżą. Związek powstał tak późno, choć próby założenia były już w r. 1894, ponieważ nie można było załatwić kwestii kierownictwa Związku. Dopiero w roku 1914 przeznaczyła Władza Duchowna jednego księdza do wyłącznej pracy w Związku¹⁰. Mała próba utworzenia Związku bez takiego, zupełnie do tej pracy przeznaczonego księdza, w r. 1910 zupełnie zawiodła, bo centralna organizacja młodzieży może istnieć tylko wtedy, gdy jest żywotna i intensywną^{a)} wykonuje pracę, a tej w pobocznym urzędzie spełnić nie można.

3. Rozwój:^{a)} Na samym początku rozwoju utrudniały Związkowi pracę pruskie władze państwowe, czy to rozwiązywaniem czy utrudnianiem zebrań. Mimo to związek zaczął się rozwijać pomyślnie, choć znikąd nie było pomocy.

Niestety, wojna początki te zburzyła prawie zupełnie. Pismo dla młodzieży, zaczynające się także dopiero rozwijać, musiano zmniejszyć. Przez dwa lata był prawie zupełny zastój w pracy. Związek nie mógł wystać swymi funduszami, powstały długi. Dopiero w r. 1916 położenie Związku zaczęło się zmieniać na lepsze. Ucisk praw wojennych trochę zelżał^{b)}. Stan finansowy Związku uzdrowił się subwencją od Najprzewielebniejszego Ks. Arcybiskupa Dra Dalbora w sumie 3000 mk. Zaczęto teraz reformę w kierunku in-

⁹ Die 12 II 1919 haec relatio allata est in cancellariam aepe Dalbor.

¹⁰ A. 1914-1918, revera autem iam ab a. 1911 eiusmodi munere functus est sac. Valerianus Adamski, qui a. 1919 nominatus est secretarius generalis totius Unionis Iuventutis Poloniae.

tensywniej pracy, tym bardziej że Związek od r. 1917 otrzymywał stale 5000 mk rocznej subwencji.

Praca zmierzała odtąd ku utworzeniu fundamentu organizacyjnego, czyli ku skupieniu i zjednoczeniu całej organizacji. W tym celu:

1) Stworzono ^(a-silne kierownictwo^a) Związku. Początkowo w r. 1914 pracował w Związku tylko sekretarz generalny i jeden młody sekretarz, a biuro mieściło się w jednym pokoiku. Teraz w r. 1919 Związek zatrudnia do wyłączonej w nim pracy dwóch księży, jednego nauczyciela gimnastyki, jednego kierownika biura i 4 sekretarki. Biuro mieści się w czterech pokojach. Dal-sze powiększenie biura okazuje się koniecznym.

2) Zaczęto ^(a-szerog wydawnictw^a), które poszczególnym kierownikom ułatwiają w znacznej mierze jednolitą pracę: wydawano śpiewniki, prawidła gier ruchowych, pokojowych, formularze, druki mniejsze itd.

3) Zaczęto urządzić kursy^a) dla kierowników i dla młodzieży, które bar-dzo przyczyniły się do skupienia młodzieży.

4) Założono osobne pismo dla kierowników towarzystw młodzieży p.t. "Kierownik Młodzieży".

Obecnie kiedy panuje nieskrępowana wolność zrzeszania się, praca or-ganizacyjna postępuje szybko. Jednakże upłynie jeszcze kilka lat, zanim Związek będzie mógł uważać pracę organizacyjną jako dostatecznie rozwi-niętą.

II. Organizacja

1. ^(a-Towarzystwo Młodzieży^a)

W poszczególnych parafiach lub miejscowościach powstają towarzystwa młodzieży, do których należy młodzież męska, pozaszkolna, zarobkująca (terminatorzy, uczniowie kupieccy, robotnicy młodociani, synowie włościan itd.) od 14 do 21 roku życia. Członkowie ci wybierają sobie zarząd^a) w tajnym głosowaniu spośród siebie. Zarząd kieruje całym towarzystwem, ale ponie-waż członkowie zarządu są młodymi jeszcze i niewyrobionymi, przeto przy każdym towarzystwie istnieje jeszcze grono osób starszych, będących dorad-cami dla zarządu i dla całego towarzystwa. Proboszcz miejscowy zawsze jest "protektorem"^a) towarzystwa i ma nad nim ogólny^a) nadzór. Głównym zaś doradcą, głównym kierownikiem jest "patron"^a), który ma nawet prawo weta przy uchwałach zarządu i towarzystwa, choć z niego zwykle nigdy nie po-trzebuje robić użytku. Patron jest duchownym albo świeckim. Mianuje go Władza Duchowna na propozycję Związku. Patron dobiera sobie do pomocy dalszych dorosłych (ponad 21 lat) współpracowników świeckich, którzy razem z nim i z protektorem tworzą patronat^a) towarzystwa. Aby towarzy-stwo młodzieży miało silne oparcie we wszystkich miejscowych organiza-cjach dorosłych, należy do patronatu także jeden przedstawiciel każdej z tych organizacji.

W ostatnim czasie na podstawie korzystnych doświadczeń liczbę świeckich współpracowników dorosłych stale zwiększano.

Główna praca dokonuje się przez zebrania^{a)}, na których wygłasza się wykład na temat religijny lub świecki, przez ^{a-}ćwiczenia fizyczne i gry pokojowe^{a)} (domowe), przez kółka^{a)}, przez wspólne ^{a-}praktyki religijne^{a)} itd. Wszyscy zwykle członkowie towarzystwa należą równocześnie do ^{a-}Stowarzyszenia Żywego Różańca^{a)}, gdzie oprócz zwykłych obowiązków wysłuchują, co miesiąc, nauki o treści religijnej.

Fundusze^{a)} towarzystw powstają w następujący sposób:

1) Każdy nowo wstępujący płaci po przyjęciu go do towarzystwa 0,25 - 1 marki wstępnego.

2) Każdy młodzieniec płaci miesięcznie składkę, w sumie 0,20 - 0,50 mk.

3) Różni obywatele wpisują się do towarzystwa jako członkowie wspierający i płacą rocznie 3 mk. W zamian za to członkowie (także wspierający!) otrzymują już bezpłatnie pismo dla młodzieży. Przedpłatę opłaca do Kasy Związku kasa poszczególnego towarzystwa. Wynosi ona obecnie miesięcznie 10 fenigów od poszczególnego egzemplarza.

2. ^{a-}Związek Towarzystw Młodzieży^{a)}

Wszystkie towarzystwa młodzieży łączą się w organizacji wyższego rzędu t.j. w Związku. Najwyższą władzą Związku jest ^{a-}zjazd związkowy^{a)}, w którym uczestniczy z prawem głosu, przedstawiciel patronatu i zarządu. Zjazd wybiera ^{a-}Zarząd Główny^{a)}, który wybiera ^{a-}sekretarza generalnego^{a)}¹¹ mianowanego przez Władzę Duchowną. Zarząd Główny jest władzą nadzorczą sekretarza generalnego, który w ważniejszych sprawach potrzebuje jego zezwolenia.

Wszelką pracę w Związku wykonuje sekretarz generalny, który w tym celu tworzy sobie biuro^{a)}, czyli ^{a-}sekretariat generalny^{a)}.

Aby być w łączności z wszystkimi Związkami dorosłych, istnieje przy naszym Związku jeszcze ^{a-}Rada Główna^{a)}, do której każdy deleguje jednego przedstawiciela.

^{a-}Fundusze Związku^{a)} pochodzą z następujących źródeł:

1) Towarzystwa płacą składkę związkową, której obecnie się nie ściągają, aby towarzystw zbyt nie obarczać.

2) Czysty zysk z wydawnictw (czasopism i książek) i ze sprzedaży przyborów do gier itd.

3) Składki członków wspierających Związku. Obywatele życzliwi pracy Związku płacą rocznie przynajmniej 10 mk albo też jednorazowo 300 mk.

4) Każdego roku w niedzielę po św. Stanisławie Kostce (13 listopada) odbywa się we wszystkich parafiach diecezji nabożeństwo poświęcone sprawie

¹¹ In archidioecesi Gnesnensi et Posnaniensi hoc munere fungebatur sac. Ludovicus Jarosz (1888-1935), qui ordinem presbyteratus suscepit a. 1912 et a. 1919 nominatus est secretarius generalis Unionis Associationum Iuventutis.

młodzieży. Składkę na nim zebraną Władza Duchowna przekazuje do Kasy Związku

W razie potrzeby Związek otrzymuje subwencję od Władzy Duchownej.

III. Obecny stan

Związek liczy obecnie 123 towarzystwa młodzieży. Oprócz nich istnieje jeszcze 108 towarzystw, które powoli także się przyłączają. Wszystkie te towarzystwa razem liczą 14 500 członków.

W diecezji gnieźnieńskiej i w poznańskiej istnieje 210 towarzystw młodzieży, z których do Związku należy 114, liczą one razem 11 992 członków.

"Przyjaciół Młodzieży", pismo dla młodzieży, rozchodzi się w 12 000 egzemplarzach.

"Kierownik Młodzieży", pismo dla patronatów, rozchodzi się w 585 egzemplarzach.

Cała praca jest jeszcze ciągle w rozwoju, przed tem utrudniała ją niewola i brak szkoły uczącej także ojczystego języka¹².

a, a-a) *Linea subducta signatum.*

b) *In textu: zwolniał*

A. 3.

Sac. Iosephus Schulz, secretarius generalis Unionis Associationum Catholicarum Mulierum Operariorum Edmundo Dalbor, aeop Gnesnensi et Posnaniensi

Posnaniae, 12 II 1919.

Narrat de origine et incremento Unionis Associationum Catholicarum Mulierum Operariorum et de eius statu ac condicione praesenti.

Autogr.: AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 445r-452r.

Sprawozdanie Związku Katolickich Stowarzyszeń Kobiet Pracujących w archidiecezjach Gnieźnieńskiej i Poznańskiej.

I. Powstanie, nazwa i rozwój stowarzyszeń względnie Związku.

¹² Haec relatio, similiter ac maior pars relationum, quae infra publicantur, non est subscripta, nam secretarii generales eas ad aepum Dalbor transmittere solebant una cum litteris transmissorialibus, quae in eius cancellaria remanebant.

Niewygasłej pamięci Ojciec św. Leon XIII wskazał w swym sławnym okólniku o ^(a-sprawie robotniczej-a)¹³, wystosowanym do Biskupów całego świata, na konieczność zakładania osobnych towarzystw dla stanu robotniczego. Towarzystwa te miały według intencji Ojca św. służyć nie tylko ku podtrzymaniu religijności i pobożności, ale - i to przede wszystkim - miały dopomagać pracującym w sprawach doczesnych. Pragnienie wielkiego Papieża w lot zamieniło się w czyn, i wnet po całym świecie katolickim rozpostarła się sieć towarzystw robotników. I u nas dzięki inicjatywie wielkiego arcybiskupa św. Floriana Stablewskiego¹⁴ stało się to samo.

Wnet jednakże spostrzeżono, że jedna wielka część robotników została bez opieki. A była to część bardzo wielka, bo połowa całej ludzkości. Mamy tu na myśli robotnika żeńskiego, czyli kobiety pracujące samodzielnie na chleb. A pamiętać nam o tem, że to słabsza część ludzkości, już z natury potrzebująca większej opieki, ochrony i pomocy.

Minęły bowiem bezpowrotnie czasy, gdzie głównem i jedynem zadaniem kobiety były obowiązki i prace przy ognisku domowem jako matki i gospodyni domu. Wzrost ludności, spotęgowanie się potrzeb i wymagań życiowych, niedostateczne zarobkowanie męskich, członków rodziny, wynalazki w dziedzinie przemysłu (maszyna, siła napędowa parowa i elektryczna), powstanie wielkich fabryk i pracy fabrycznej, łatwość komunikacji, trudność wyjścia za mąż względnie utrzymania licznej rodziny sprawiły, że kobieta, dotychczas zarobkująca pobocznie w domu przez tak zwany przemysł domowy, przejść musiała do pracy poza domem i stać się robotnikiem fabrycznym albo zawodowym.

Jeżeli dla mężczyzn pracujących okazała się słuszną potrzeba łączenia w towarzystwach, by ich oświecać, bronić przed grożącymi niebezpieczeństwami duszy i polepszyć im byt materialny, to palącą stała się potrzeba otoczyć organizacyjną opieką kobiety pracujące, które skutkiem wielkiego popytu o pracę narażone były na haniebny wyzysk, w wielkich fabrykach i centrach przemysłowych wspólnie pracując z męskimi robotnikami o przewrotnych zasadach i luźnych obyczajach nie tylko na utratę zdrowia ciała ale i duszy, religijności i moralności, które skutkiem zajęcia swego nie miały czasu ni sposobności, by się przysposobić należycie do przyszłych swych zadań jako żony, matki, gospodyni domu.

W Niemczech powstały pierwsze stanowe stowarzyszenia kobiece w München-Gladbach, gdzie ks. Lilsen¹⁵ w roku 1866 założył towarzystwo dla robotnic, obecnie posiadają Niemcy kilka związków towarzystw kobiet pra-

¹³ Hic procul dubio agitur de litteris encyclicis summi pontificis Leonis XIII *Rerum novarum* a. 1891 promulgatis.

¹⁴ Florianus Oksza Stablewski (1841-1906), primas Poloniae. Ordine sacerdotii a. 1866 accepto, curam animarum parochialem exercebat et a. 1873 obtinuit paroeciam in oppido Września. A. 1876 electus est legatus ad Dietaem Prussicam. Nominatus et confirmatus ad archiepiscopatum Gnesnensem et Posnaniensem a. 1891, regimen in archidioecesisibus suis inauguravit a. 1892.

¹⁵ Sac. Lilsen vel Liesen, persona mihi alias ignota.

cujących, na wzór męskich towarzystw robotniczych, rozwijających się doskonale.

W naszych archidiecezjach istniały wprawdzie w Poznaniu od szeregu lat dwa towarzystwa kobiet pracujących, a mianowicie Towarzystwo Personelu w Handlu i Przemysle oraz drugie Pracownic fabrycznych pod wezw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Jednakże nie były to towarzystwa zawodowe w ścisłym tego słowa znaczeniu. Pierwsze z nich służyło tylko celom czysto oświatowym, a drugie ograniczało się do pracy ściśle religijno-moralnej.

To drugie towarzystwo Pracownic fabrycznych założyła w roku 1889 śp. Aniela Karłowska¹⁶, kobieta religijna, dzielna i pełna pomysłu.

Towarzystwo to liczyło 200 członków i było oparte na podstawie tercjarstwa, dążyło do ochrony stowarzyszonych od zepsucia wielkiego miasta i do dewocji.

Z wolna jednakże zaczęto się przekonywać, że taka praca czysto religijna nie może wystarczyć, nie może zadowolić wszystkich potrzeb kobiety pracującej, która podobnie jak robotnik męski ma także potrzeby świeckie tak pod względem oświatowym jak i materialnym. Myśl tę podchwycił ks. kanonik St. Adamski w roku 1905. Opracował on dla towarzystwa, którego był dyrektorem, ustawy, które zachowując stronę religijną uwzględniły także potrzeby oświatowe i materialne stowarzyszonych. Ustawy te zatwierdził ks. arcybiskup Florian Stablewski dnia 25 listopada 1905 r. i zarezerwował sobie prawo mianowania dyrektora.

Tak to pierwsze towarzystwo kobiet pracujących czyli Pracownic fabrycznych pod wezwaniem Matki Boskiej Nieustającej Pomocy stanęło na wysokości^{b)} zadania i mogło się co do programu pracy równać ze zachodnio-niemieckimi towarzystwami kobiet pracujących.

Korzyści duchowe i materialne, jak bezpłatna porada prawna, kasa chorych, kasy posagowa i pośmiertna, tańsze zakupno maszyn do szycia itd., obszerna biblioteka, osobna gazetka "Pracownica", organ towarzystwa, wszystko to pociągało setki pracownic, które zrozumiały, że chodzi tutaj o ich najżywotniejsze sprawy, bo o religię, chleb i oświatę. Już w kwietniu r. 1906 liczyło towarzystwo 800 członków. Ponieważ było jedynym towarzystwem kobiet pracujących w Poznaniu, przeto garnęły się do niego także pracownice konfekcyjne, a nawet i służące. Na czele stowarzyszenia stał zarząd składający się z trzech członków niewybieralnych, mianowanych przez ks. patrona i 4 członków wybranych przez towarzystwo. W krótkim czasie podzielono całe stowarzyszenie na kółka, po części według zawodów. Na cze-

¹⁶ Angela Karłowska, soror Mariae (1865-1935), quae a. 1904 condidit Congregationem monasticam Sororum Divini Pastoris a Providentia Divina (Siostry Pasterki od Opatrzności Bożej). Angela Karłowska ob infirmam valetudinem reliquit monasterium sororum Carmelitanarum Cracoviae et totam se dedit apostolatui operariorum Polonarum, apud fabricatores Germanicos occupatarum.

le kółka stała starsza. System ten okazał się bardzo praktycznym, bo obudził ducha agitacyjnego.

Szalony przyrost członków uniemożliwił wnet pracę w jednym towarzystwie. Okazała się potrzeba zakładania nowych towarzystw. Ponieważ w towarzystwie pracownic fabrycznych było już przeszło 200 pracownic konfekcyjnych, założono dnia 30 grudnia 1906 r. nowe, drugie towarzystwo Pracownic Konfekcyjnych w Poznaniu. Towarzystwo to liczyło od pierwszego dnia swego założenia 400 członków.

Ponieważ potrzeby materialne były mniej więcej te same, dlatego zatrzymało nowe towarzystwo wszystkie urzędy, dające pracownikom fabrycznym korzyści materialne, jako to kasę chorych, kasę posagową i pośmiertną, bezpłatną poradę prawną, wspólną gazetkę i t.d.

W ten sposób powstał związek między dwoma rzeczonymi towarzystwami, opierających się na wspólnej podstawie materialnej. Związek przybrał nazwę "Związek Katolickich Stowarzyszeń Kobiet Pracujących w Poznaniu". Na czele Związku stanął zamianowany przez Władzę Duchowną dzisiejszy prezes Głównego Zarządu, ks. kanonik St. Adamski, oraz wybrany przez walne zebranie delegatek stowarzyszeń Główny Zarząd składający się z pań i księży; pierwszym sekretarzem generalnym Związku i redaktorem "Pracownicy" był ks. prob. Ignacy Czechowski¹⁷. W roku 1907 i następnych powstały w Poznaniu oprócz ogólnego stowarzyszenia, Katolickiej Służby żeńskiej i żeńskiej Młodzieży Kupieckiej po wszystkich parafiach odrębne związkowe stowarzyszenia kobiet pracujących, podobnie w większych i średnich miastach Księstwa¹⁸ jak w Gnieźnie, Inowrocławiu, Ostrowie, Szamotułach, Bydgoszczy, bądź to stowarzyszenia kobiet pracujących obejmujące pracownice fabryczne, rolne i służbę żeńską. Już w r. 1914 istniało 36 towarzystw z ogólną liczbą 5252 zorganizowanych pracownic. Nie mogąc na tem miejscu spisać szczegółowej historii powstania i rozwoju poszczególnych stowarzyszeń, podajemy przynajmniej liczebny, czyli zewnętrzny rozwój Związku.

Związek miał na końcu

r. 1905		[około]	1100	członków
- 1906	w 4 towarzystwach		2360	-
- 1907	- 5	-	3068	-
- 1908	- 14	-	4287	-
- 1909	- 21	-	4792	-

¹⁷ Ignatius Czechowski (1877-1941). Ordinem presbyteratus suscepit a. 1901. A. 1907-1911 administrabat paroeciam archicathedralem Posnaniensem. A. 1911 factus est parochus paroeciae in Chodzież et a. 1924 in Strzelno. Fuit cubicularius secretus pontificius.

¹⁸ Hic agitur de territorio Magni Ducatus Posnaniensis, id est ea Ducatus Varsaviensis parte, quae a. 1815 vi decretorum Congressus Vindobonensis tradita est Prussiae; comprehendebat spatium 28 900 chiliometrorum quadratorum et circiter 776 milia incolarum. Eiusmodi Ducatus efficiebat quidem partem Prussiae, sed usque ad a. 1849 quadam autonomia utebatur.

-	1910	-	20	-	5371	-
-	1911	-	26	-	5782	-
-	1912	-	29	-	5337	-
-	1913	-	34	-	5365	-
-	1914	-	36	-	5252	-
-	1915	-	36	-	5206	-
-	1916	-	37	-	5630	-
-	1917	-	47	-	8058	-
-	1918	-	61	-	11263	- (stan dzisiejszy)

Jak wszelkie organizacje tak i nasza ma jakiś okres (od r. 1912-1915) słabszego rozwoju. Przyczyny: 1). Większa troska i praca Głównego Zarządu około wewnętrznego umocnienia i rozbudowania programu pracy w Związku. 2). Obarczanie Ks. patronów obowiązkiem założenia i utwierdzenia nowych organizacji jako to Młodzieży i Dobroczynności. 3). Rozluźnienie organizacyjnego życia przez pierwsze wypadki wojenne i nadanie kobiecie niezwykłych obowiązków w życiu gospodarczym. 4). Przepisy wojskowych władz zawieszające czynność naszych organizacji, rzekomo społeczno-politycznych. Jednakże przeświadczenie o pożyteczności pracy społecznej wśród kobiet pracujących było zawsze tak u naszej Zwierzchności Duchownej i Księży jak wśród społeczeństwa silne, więc nic dziwnego, że dzięki energicznej inicjatywie Władzy Duchownej, która zwolniła szereg młodych księży wyłącznie do pracy społecznej i gorąco akcję Związków orędziami i finansowo poruszała i popierała, społeczeństwo rychło zrozumiało potrzebę podjęcia budowy gmachu niepodległości duchowej u podstaw, podejmując cichą pracę w organizacjach. Szczególnie kobiety powołane do samodzielnej pracy we wszystkich gałęziach przemysłu rolnego i fabrycznego, w handlu, rzemiośle po biurach zaczęły same garnąć się do stowarzyszeń w słusznym przekonaniu, że te im dadzą jedyną sposobność przygotowania się do nowych zadań w życiu zarobkowym i społecznym i starych w życiu rodzinnym.

II. Organizacja Związku.

Celem i zadaniem Związku jest: 1). Zakładać, podtrzymywać, jednoczyć i wspierać stowarzyszenia dziewcząt i kobiet pracujących zawodowo. 2). Utrzymywać wspólnie całemu Związkowi urządzenia i kasy.

Na czele Związku diecezjalnego stoi Zarząd Główny składający się z 10 członków. Prezesem jest kapłan (ks. kanonik St. Adamski), mianowany przez Władzę Duchowną. Innych członków Zarządu wybiera na trzy lata Zjazd Delegowanych wszystkich stowarzyszeń. Regularne względnie nadzwyczajne Zjazdy Księży Patronów i Wicepatronów i Pań Radnych wszystkich stowarzyszeń rozpatrują i przygotowują drogi i środki celem najwydajniejszej pracy stowarzyszeń związkowych. Zjazdy Księży Patronów i Delegowanych są najwyższą instancją, która wybiera członków zarządu, czuwa

nad rozwojem Związku i jego skarbowością, rozstrzyga o wnioskach Zjazdu przedłożonych i wydaje uchwały obowiązujące cały Związek.

Związek wydaje jako organ swój "Gazetę dla Kobiet", dwutygodnik, powszechnie utrzymywany przez wszystkie stowarzyszone, utrzymuje biuro związkowe i sekretariat generalny (św. Marcin 69), który wykonuje uchwały związkowe, załatwia sprawy bieżące i udziela informacji w kwestiach związkowych, kieruje sprawą organizacyjną i wewnętrzną Związku, to znaczy stara się stale powiększać liczebnie i rozszerzać organizację związkową oraz pogłębiać idee i zadania związku względnie jego stowarzyszeń. Sekretariat generalny zakłada nowe stowarzyszenia, wizytuje istniejące, jeździ z wykładami do stowarzyszeń, urządza albo powołuje urządzenie kursów organizacyjnych, naukowych, zawodowych, stara się tworzyć instytucje i urzędnia pożyteczne stowarzyszeniom i ogółowi kobiet pracujących, jak n.p. kasy posagowe, pośmiertne, biuro pośrednictwa^{c)} dla służby żeńskiej, schronisko dla przyjezdnych i szukających pracy kobiet, kolonie wakacyjne dla przemęczonych pracą pomocnic handlowych i biurowych oraz konfeksjonariuszek itd. W miarę rozwoju liczebnego Związku i powiększenia się funduszy jego powiększać się będzie zakres jego zadań, szereg instytucji społecznych. Bliższe szczegóły o organizacji zawierają załączone^{d)} ustawy z Stow. i Związku¹⁹.

III. Obecny stan Związku.

Związek śmiałym krokiem dąży do celu, żeby siecią organizacji objąć wszystkie miasta, miasteczka i większe wsie, a pracą wewnętrzną jednostkę stowarzyszoną wykształcić, uszlachetnić i podnieść do samodzielności i dobrobytu. Dzięki sprężystej agitacji i owocnej pracy w stowarzyszeniach liczy dzisiaj Związek 61 towarzystw a 11263 członków, kobiet i dziewcząt zawodowo pracujących po wsiach i miastach.

Obejmuje kobiety i dziewczęta pracujące prawie wszystkich zawodów: pracownice rolne i fabryczne, służbę żeńską, personel handlowy, przemysłowy i biurowy, kobiety pracujące w konfekcji, córki gospodarze bądź to w stowarzyszeniach zawodowo jednolitych, bądź to w towarzystwach łączących kobiety z pokrewnych sobie zawodów, zbliżone do siebie poziomem umysłowym. Towarzystwa nasze to szkoły pracy obywatelskiej i obowiązków społecznych. Zebrania połączone z pouczającymi wykładami i dyskusjami, kursy organizacyjne, naukowe, zawodowe, kółka oświatowe, śpiewu i praktycznych zajęć, komisje obchodowe, praw obywatelskich kobiecych, charytatywne, biblioteki i czytelnie, obchody, teatru, wieczornice, wycieczki botaniczne i zwiedzania pamiątek narodowych kształcą, oświecają i zachęcają do pracy stowarzyszone, dają im potrzebny odpoczynek i godziwą rozrywkę. Związek nasz rośnie nie tylko liczebnie, ale rośnie w zastępy kobiet o uświadomieniu społecznym, o szlachetnym charakterze, świadomych swych god-

¹⁹ Annexum deest.

ności i szanujących godność współbliźnich, choć biedniejszych, ale rzetelnie pracujących sióstr.

Sekretarz generalny Związku Kobiet Pracujących
(e-ks. Józef Schulz^{e)20})

a-a) *Linea subducta signatum.*

b) *In textu: wyżynie*

c) *In textu: stręczeń*

d) *Manu supra lineam scriptum.*

e-e) *Manu propria.*

A. 4.

Card. Petrus Gasparri
Petro Mańkowski, epo Camenecensi

Romae, 18 II 1919.

Respondens ad quaestiones ad Consilium Pontificium Interpretando Codici Iuris Canonici directas de nominandis consultoribus dioecesanis vel restituendo Capitulo Cathedrali, affirmat consultores dioecesanos nominandos esse ad triennium, donec Capitulum restitui possit.

Or. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 191 f. 810r-v (N.prot. 925).

Amplissime Praesul,

Ad ea, quae Amplitudo Tua quaerit litteris datis die 9 decembris 1918²¹, nempe:

Utrum ad tempus instituendi sint consultores dioecesani; vel potius restitui debeat Capitulum canonicorum, etsi parva tantum effulgeat spes ut ipsum, qua tale, qualemcumque, vel saltem sufficientem obtinere valeat sustentationem, infrascriptus Excellentissimus Commissionis Praeses, attentis peculiaribus rerum adiunctis istius dioecesis, multis abhinc annis proprio Pastore orbatae, respondet: consultius esse, ut interim nominentur consultores dioecesani, donec restitui possit Capitulum Canonicorum. Consultores dioecesani nominandi sunt ad triennium: ut, si nondum exacto triennio

²⁰ Iosephus Schulz (1884-1940), presbyteratus ordinem suscepit a. 1908. A. 1925 nominatus est secretarius generalis Unionis Associationum Iuventutis Muliebris Polonae. Ab a. 1932 parochus parociae ss. Martini et Nicolai Bydgosciae. Trucidatus in campo internecandis captivis in Buchenwald in Germania.

²¹ Cfr. ANP LVII/3, N. 315, p. 117-118.

restitui poterit Capitulum, officium consultorum finem habebit statim ac Capitulum constitutum sit. Canonici vero ad honorem nominandi non sunt, antequam constitutum sit Capitulum Canoniorum titularium.

Quae dum Amplitudini Tuae significo, cuncta fausta a Deo adprecor

(a-P. Card. Gasparri^a)

Aloisius Sincero²² secretarius

^{a-a}) *Manu propria.*

A. 5.

Alexandra Słomińska, moderatrix Catholicae Associationis Ludi Magistrarum Edmundo Dalbor, aepe Gnesnensi et Posnaniensi

Posnaniae, [II 1919].

Edocet eum de numero et actione Catholicae Associationis Ludi Magistrarum in archidioecesisibus Gnesnensi et Posnaniensi.

Autogr.: AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 411r-412r.

Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek

Powstało, jako wydział Sodalicji Nauczycielek, 4-go października 1910 pod kierownictwem ^{(a-Najprzewielebniejszego Ks. Arcypasterza^a)²³} w celu popierania członków pod względem moralnym, oświatowym i materialnym oraz pielęgnowania między nimi koleżeństwa.

Oświatowo oddziaływać zamierzało Towarzystwo na swych członków przez bibliotekę zaopatrzoną w najnowsze książki naukowe, oraz zjazdy urządzone dwa razy do roku i połączone w kwietniu z jedno w październiku

²² Aloisius Sincero (1870-1936), post studia Vercellis et Romae absoluta, gradibus doctoris theologiae, philosophiae et iuris canonici coronata, ordinem presbyteratus accepit a. 1892. A. 1908 nominatus est auditor S. Romanae Rotae, et a. 1917 factus est membrum Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos. In consistorio a. 1923 celebrato ad dignitatem cardinalis euectus est. A. 1927 nominatur secretarius Congregationis pro Ecclesia Orientali, a. 1929 de manibus Pii XI papae consecrationem episcopalem accepit.

²³ Post obitum aepe Floriani Oksza Stablewski (1841-1906) sedes archiepiscopales Gnesnensis et Posnaniensis vacabant. Archidioecesim Posnaniensem administrabat vicarius capitularis sac. Eduardus Likowski (1836-1915), qui 14 VIII 1914 a Sede Apostolica aepe Gnesnensis et Posnaniensis nominatus est.

z trzydniowym kursem wykładów naukowych. Wykłady te odbywały się w powyższym porządku aż do początku wojny, jak wykazują załączone sprawozdania²⁴, po czym jesienny zjazd trzydniowy zastąpiono jednodniowym z powodu trudności w urządzaniu zebrań i zjazdów w tym czasie wyjątkowym.

Strony materialnej nie potrzebowało Towarzystwo brać koniecznie w rachubę, bo od r. 1899 istniało Schronienie Nauczycielek, zajmujące się wskazywaniem posad i pomocą materialną nauczycielkom, nie mogącym już pracować. Dąży ono do utworzenia stałego schronienia dla nauczycielek w starszym wieku, gdzie za małą opłatą znalazłyby mieszkanie i utrzymanie i rozporządza już na ten cel znaczniejszym kapitałem. Schronienie założyło gro- no osób dobrej woli pod przewodnictwem pełnej bezgranicznej dobroci i ofiarności ś.p. pani Zofii Breziny²⁵.

Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek zamiast tworzyć własne podobne zakłady i biura, przekazywało członków swoich istniejącym i świetnie się rozwijającym instytucjom schronienia.

Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek postanowiło oprócz członków zwyczajnych, płacących 4 marki rocznie, przyjmować także członków nadzwyczajnych z opłatą o dowolnej wysokości.

W roku powstania było członków 80; liczba ich nie powiększyła się znacznie od tego czasu, bo z powodów od nas niezależnych nie można było agitować publicznie. Dziś liczy Towarzystwo 120 członków, a majątek jego wynosi: 2404 marki 33 fenigi. O organizacji jego dadzą pojęcie załączone ustawy²⁶.

Dotąd istnieje towarzystwo w dawnych granicach, ze zmianą jednakże stosunków zamierza zarząd:

- 1) usamodzielnic Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek;
- 2) rozszerzyć je na szerokie koła dzisiejszego polskiego nauczycielstwa za pomocą agitacji w dziennikach;
- 3) zmienić ustawy, o ile tego wykaże się potrzeba.

Sprawy te zamierza Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek poruszyć i omówić z okazji Walnego Zebrania Sodalicji, mającego odbyć się w bieżącym miesiącu. Aż do tego czasu bowiem jest Katolickie Stowarzyszenie Nauczycielek zawsze jeszcze Wydziałem Sodalicji, złączonym z nią osobą Dyrektora i Przewodniczącego oraz Delegatką zarządu Sodalicji.

Obecny zarząd Katolickiego Stowarzyszenia Nauczycielek przedstawia się następująco:

Przewodnicząca:	p. Aleksandra Słomińska ²⁷
Sekretarka:	p. Helena Górską
Skarbniczka:	p. Aniela Kilińska

²⁴ Annexa desunt

²⁵ Sophia Breza, de domo Hutten-Czapska (1856-1919), nobilis, praediorum domina, rei socialis promotrix.

²⁶ Annexum deest.

²⁷ Alexandra Carola Słomińska (1858-1954), ludi magistra, rei socialis promotrix.

Bibliotekarka:	p. Maria Molkow
Członkowie Zarządu:	p. Adolfa Wyszetelska p. Jadwiga Szafarkiewiczówna p. Maria Brownsfordówna ²⁸
Delegowana Sodalicji:	p. Katarzyna Szymańska
Dyrektor:	Ks. Karol Radoński ²⁹ jako Dyrektor Sodalicji

A. 6.

Sac. Vladimirus Laskowski, secretarius Generalis Unionis Societatum "Caritas" Edmundo Dalbor, aepo Gnesnensi et Posnaniensi

[Posnaniae, II 1919].

Eodcet eum de origine, structuris, incrementis et condicione praesenti Unionis.

Or. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 413r-414r.

^(a)Związek Towarzystw Dobroczynności "Caritas"

I. Nazwa i powstanie Związku^{a)}

Związek Towarzystw Dobroczynności "Caritas" założono w diecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej 19 lutego 1917r. Celem jego jest łączenie wszystkich dążeń na polu pracy dobroczynno-społecznej i organizowanie akcji dobroczynnej w obrębie archidiecezji wobec wzrastających coraz to bardziej potrzeb, spowodowanych w pierwszym rzędzie wojną. Do zadań Związku należy jednoczenie osób i towarzystw zajmujących się dobroczynnością, staranie się o jednolitość w działaniu, pobudzanie do zakładania towarzystw i instytucji dobroczynnych i popieranie oraz ułatwianie i rozszerzanie działalności dobroczynnej. Tym celom służy Biuro związkowe znajdujące się w domu Drukarni i Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu, św. Marcin 69, które wyda-

²⁸ Maria Brownsford (1855-1924), ludi magistra.

²⁹ Carolus Miecislaus Radoński (1883-1951). Presbyteratus ordine a. 1909 suscepto operatus est in cura animarum parochiali, praeter alia fuit parochus parociae Posnaniensis "na Jeżycach" et publicabat commentarios "Przewodnik Katolicki" inscriptos. A. 1927 nominatus est epus titularis Beris-senus et auxiliarius Posnaniensis. A. 1929 translatus est ad episcopatum Vladislaviensem.

je czasopismo "Przewodnik Miłosierdzia", zbiera materiał pouczający, dotyczący się spraw dobroczynnych, urządza kursy i zjazdy dobroczynne.

(a-II. Organizacja Związku^{a)})

Członkami Związku mogą być osoby, towarzystwa i instytucje dobroczynne, które wpłacają przynajmniej 10 mk rocznej składki. Kuratorem Związku jest Najprzewielebniejszy Ksiądz Arcybiskup gnieźnieński i poznański. Na czele stoi zarząd składający się z 9 członków, z których prezesa i sekretarza generalnego³⁰ mianuje władza diecezjalna.

(a-III. Rozwój i obecny stan^{a)})

Związek Towarzystw Dobroczynności w czasie swego dwuletniego istnienia:

1. zajmował się opieką nad dziećmi;
2. założył schronisko dla niemowląt;
3. umieścił 300 dzieci z Wychodźstwa w Księstwie Poznańskim;
4. urządził kursy dla pielęgniarek ludowych;
5. służył ofiarodawcom informacjami o biednych;
6. urządził kurs charytatywny celem zaznajomienia osób zajmujących się dobroczynnością z postulatami chwili;
7. wydawał pismo "Przewodnik Miłosierdzia";

Przy powstaniu Związku Towarzystw Dobroczynności wstąpiło do tegoż 301 członków. Przy końcu roku 1918 członków było już 355 a do 15 II bieżącego roku zyskaliśmy 46 nowych tak, że obecnie jest członków 401 i to 69 towarzystw i instytucji i 332 osób.

Rozwój finansowy jest na coraz to lepszej drodze, tak że egzystencja Związku prawdopodobnie i pod tym względem jest zapewniona. Dochody składają się ze składek członków, którzy w roku 1918 złożyli 9343,00 mk oraz z dotatków nadzwyczajnych i z ofiar na biednych. W dniu 1-go stycznia 1919 majątek wynosił 8017, 48 mk.

Marzeniem Związku w przyszłości jest rozpowszechnienie go na całą Polskę, by nędzę o ile możności wyrugować zupełnie za pomocą szerokiej, nowoczesnej, skonsolidowanej akcji dobroczynnej³¹.

^{a-a)} *Linea subducta signatum.*

³⁰ A. 1919 munere secretarii generalis Unionis fungebatur sac. Vladimirus Laskowski, natus a. 1886, qui a. 1914 ordinem sacerdotii accepit et a. 1917-1927 fit secretarius generalis Unionis Associationum "Caritas".

³¹ Haec relatio non est subscripta.

A. 7.

**Sac. Valentinus Dymek, secretarius generalis Unionis
Associationum Catholicarum Operariorum Polonorum
Edmundo Dalbor, aepo Gnesnensi et Posnaniensi**

[Posnaniae, II 1919]

Explicat denominationem Unionis et refert de eius origine, incrementis, ordinatione et condicione praesenti.

Or. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 387r-389r.

(a-Związek Katolickich Towarzystw Robotników Polskich

I. Nazwa^{a)}

Robotnicy poszczególnych parafii zrzeszają się w towarzystwach noszących nazwę Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich. Mogą do nich należeć robotnicy katolicy i Polacy. "Członkiem Towarzystwa nie może być robotnik, który należy do Towarzystwa Związków Wolnych, czyli centralnych związków zawodowych partii socjalistycznej albo jakiegokolwiek innej organizacji, której cele i sposób postępowania sprzeciwiają się zasadom Kościoła katolickiego" (Uchwała XIV Zjazdu Delegatów).

Poszczególne towarzystwa złączone są w Związku diecezjalnym, którego nazwa brzmi: Związek Towarzystw Robotników Polskich archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Siedzibą Związku jest Poznań. Dotychczas granice Związku określone były granicami diecezji.

(a-II. Powstanie i rozwój^{a)}

Stosownie do wskazówek Ojca św. Leona XIII w encyklice "Rerum Novarum" oraz ówczesnego arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego ks. Floriana Stablewskiego, powstało za inicjatywą ks. Antoniego Stychła, prałata kolegiaty farnej, a wówczas penitencjarza katedralnego, pierwsze "Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich w Poznaniu". Działo się to dnia 8-ego stycznia 1893 r. Wzór ustaw ogłosiła Władza Duchowna w "Kościelnym Dzienniku Urzędowym" (1892/1893 nr 8). Na tej podstawie powstały dalsze towarzystwa, a mianowicie:

- 1893 r. - 8
- 1894 r. - 6
- 1895 r. - 6
- 1896 r. - 9
- 1897 r. - 5

- 1898 r. - 1
- 1899 r. - 5
- 1900 r. - 6

Chcąc jednak stworzyć dzieło wielkie, a przede wszystkim chcąc nadać pracy jednolity kierunek, postanowili inicjatorzy połączyć wszystkie istniejące towarzystwa w jeden Związek diecezjalny. Odnośna uchwała zapadła na Zjeździe Księży Patronów, dnia 28-go listopada 1900 r. Tegoż roku zajęła się sprawą towarzystw robotników Kongregacja Księży Dziekanów, ustanawiając dla organizacji praktyczne wskazówki.

Odtąd rozpoczyna się świetny rozwój Związku, wyrażony liczbami, w załączniku pierwszym³². Statystyka załączona sięga tylko roku 1913, ostatniego przedwojennego. Podczas wojny doznał bowiem Związek olbrzymich strat.

Szereg towarzystw o małej liczbie członków zawiesiło swą działalność. Pod broń powołano do końca roku 1916 około 13 000 naszych członków, t.j. nieco ponad 40; ogólnej liczby, poległo zaś blisko 1300, czyli nieomal 10; powołanych, a nieco ponad 4; ogólnej liczby członków. Ostatecznych liczb nie można było dotychczas stwierdzić. Nastąpi to po definitywnym zakończeniu zawieruchy wojennej. Tym się też tłumaczy fakt, że obecnie nie można stwierdzić dokładnej liczby naszych członków.

W jaki sposób towarzystwa nasze rozsiane są po poszczególnych dekanatach, o tym informuje załącznik II.

(a-III. Organizacja Związku^{a)})

Członkami Związku są poszczególne towarzystwa parafialne. Przyjęcie do Związku następuje na podstawie odnośnego wniosku.

Na czele Związku stoi Zarząd Główny, składający się do połowy z księży patronów i robotników. Celem sprężystej akcji utworzył Zarząd Główny Sekretariat Generalny, którym kieruje sekretarz generalny³³, t.j. kapłan zwolniony przez Władzę Duchowną od wszelkich obowiązków duszpasterskich. Prócz tego w sekretariacie pracuje szereg osób świeckich.

Najwyższą władzą ustawodawczą w Związku jest Zjazd Delegatów, odbywający się rokrocznie. Prócz tego Zarząd Główny urządza corocznie Zjazd Księży Patronów i Wicepatronów celem ustalenia zasadniczych wytycznych w katolickiej akcji nad stanem robotniczym.

³² Quaelibet annexa ad hanc relationem spectantia desunt.

³³ A. 1919 eiusmodi munere fungebatur sac. Valentinus Dymek (1888-1956). Postquam a. 1912 sacerdos ordinatus est, operabatur in cura animarum parochiali tamquam vicarius parociae Ostrzeszów a. 1912-1916. Ab a. 1916 laborabat in Unione Associationum Catholicarum Operariorum Polonorum Posnaniae, in qua a. 1917-1924 fungebatur officio secretarii generalis. A. 1929 nominatur epus titularis Madyntensis et auxiliaris archidioecesis Posnaniensis. A. 1945 obtinuit nominationem ad archiepiscopatum titularem Nicopolitanum in Epiro, et a. 1946 nominatus est aepus metropolita archidioecesis Posnaniensis.

^aIV. Obecny stan Związku^a)

Po zakończeniu wojny wszechświatowej nastąpiło ogromne ożywienie w obrębie organizacji. W przeciągu 8 miesięcy powstało mniej więcej 40 nowych towarzystw. Wskutek wydarzeń ostatnich dni powstają nowe trudności. Liczb definitywnych na razie jeszcze podać nie można.

Kierownicy Związku są świadomi tego, że wre silna walka, że będzie należało odeprzeć i pokonać atak, skierowany przeciw swobodzie Kościoła i chrześcijańskiemu światopoglądowi. Dlatego zamierza Związek stworzyć olbrzymią organizację katolicką i przez intensywną pracę kierować nią ku zadowoleniu członków.

^{a-a)} *Linea subducta signatum.*

A. 8.

**Sac. Iosephus Prądzyński, secretarius generalis Associationis
Sacerdotum "Unitas"**

Edmundo Dalbor, aepe Gnesnensi et Posnaniensi

[Posnaniae, II 1919]

*Edocet eum de origine, incremento, ordinatione et actione Associationis
Sacerdotum "Unitas".*

Or. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 371r-372v.

L'Associazione dei sacerdoti nelle diocesi di Gnesna e Posnania "Unitas"

1. Il nome^{a)} di questa unione è "Unitas, associazione dei sacerdoti". Mons. Wawrzyniak³⁴ insieme con diversi altri degni sacerdoti delle diocesi vedendo la necessità di organizzare una azione dei sacerdoti allo scopo di coltivare il vero spirito sacerdotale, adattato al tempo attuale, convocò a Posnania - con permesso dell'Ill.mo e Rev.mo Ordinario - nel mese di Agosto 1907 una assemblea generale e pubblica dei sacerdoti. Il risultato era la fondazione della suddetta associazione. Tra poche settimane furono registrati cinquecento sacerdoti come membri dell'Unitas.

Per ottenere lo sviluppo^{a)} necessario dell' azione dell'Unitas le due diocesi furono divise in quaranta circoli che corrispondevano più o meno ai nostri decanati. Solamente poche parrocchie situate ai confini della provincia,

³⁴ Sac. Petrus Wawrzyniak (1849-1910), rei socialis et oeconomicae in territoriis Poloniae Maioris, Prussiae Occidentalis et Berolini promotor. A. 1893-1898 legatus ad Diaetam Prussicam. A. 1898 nominatus est parochus in Mogilno simulque praefuit administrationi Typographiae et Officinae Librariae s. Adalberti Posnaniae.

dove si trovano per lo più sacerdoti tedeschi, non hanno potuto essere organizzate.

Lo scopo^{a)} dell'associazione può essere caratterizzato nel seguente modo:
L' Unitas intende

- a) di coltivare lo spirito sacerdotale di mantenere il sentimento dell'unione e della dignità dello stato sacerdotale;
- b) di occuparsi di questo che entra nel campo economico dei suoi membri, come p.e. dell'assicurazione sulla vita, contro gli incendi ecc., ecc.;
- c) di promuovere l'attività cattolica e sociale;
- d) di sviluppare una vita scientifica e sociabile fra i membri;
- e) di far pervenire ai sodali dei buoni consigli intorno alle questioni giuridiche, di appianare le discussioni per mezzo di arbitrati.

Gli affari ecclesiastici e politici sono esclusi dalle sessioni.

2. L'organizzazione^{a)}

Protettore dell'associazione è Sua Eccellenza Rev.ma Mons. Arcivescovo, ossia - durante una sedisvacanza - gli Ill.mi e Rev.mi Amministratori. Il Protettore nomina un sacerdote (vicario generale) il suo delegato il quale ha il diritto di partecipare alle sessioni della presidenza generale, di leggere i protocolli delle diverse sessioni e che sorveglia le decisioni della presidenza generale.

La presidenza generale si compone di seguenti sacerdoti:

- a) il presidente generale (Mons. Laubitz³⁵⁾;
- b) il vicepresidente generale (Mons. Kłos³⁶⁾;
- c) il segretario generale (Canonico Prądyński³⁷⁾;
- d) il tesoriere e direttore della segreteria (Rev.do Bajerowicz³⁸⁾.

³⁵ Antonius Laubitz (1861-1939), epus auxiliaris Gnesnensis et actionis socialis christianae promotor. Accepto ordine presbyteratus a. 1888, factus est vicarius et ab a. 1895 parochus Iunivladislaviae. A. 1906 adeptus est dignitatem cubicularii pontificii. A. 1911-1922 praefuit Unioni Sacerdotum "Unitas". A. 1920 nominatus est vicarius generalis archidioecesis Gnesnensis et praelatus praepositus Capituli Metropolitanus Gnesnensis. A. 1922 ornatus est dignitate protonotarii apostolici ad instar participantium. A. 1924 nominatur epus tit. Iassensis et auxiliaris Gnesnensis.

³⁶ Iosephus Kłos (1870-1938), protonotarius apostolicus, scriptor diurnarius. Accepto ordine presbyteratus a. 1893, factus est primum vicarius paroeciae cathedralis Posnaniensis, deinde a. 1895-1915 et 1924-1934 fuit moderator commentariorum "Przewodnik Katolicki" inceptorum. A. 1919 electus est legatus ad Diaetam Legibus Ferendis. A. 1929 decanus Capituli Metropolitanus Posnaniensis, a. 1934 adeptus est dignitatem protonotarii apostolici. Inde ab a. 1919 edebat commentarios "Wiadomości dla Duchowieństwa. Organ Związku Kapłanów Unitas".

³⁷ Iosephus Prądyński (1877-1942), praelatus pontificius, actionis socialis promotor, theologiae pastoralis studiosus. A. 1901 ordinatus sacerdos laborabat in cura animarum parochiali, a. 1912 obtinuit paroeciam s. Michaelis Gnesnensem. A. 1917-1934 operatur Posnaniae tamquam pastor animarum iuventutis studiosae academicae et ab a. 1921 tamquam secretarius generalis Societatis seu "Ligae Catholicae". Praeterea a. 1917-1925 in Unione Sacerdotum "Unitas" functus est munere secretarii Administrationis Principalis, cuius moderator fuit a. 1925-1934. A. 1941, comprehensus a Germanis, transvectus est in campum custodiendis captivis in Dachau, ubi a. 1942 in cella gasio letifero repleta trucidatus est.

³⁸ Casimirus Conradus Vladislaus Bajerowicz (1877-1943). Presbyteratum suscepit Romae a. 1899. Primum laborabat Londinii in missione Polono-Lithuana. Ob affectam valetudinem a. 1902 in

Altri sei assessori sono i Rev.di: S. Adamski, prelado collegiale; - Gryglewicz³⁹, parroco; - Mons. Stanisław Łukomski, canonico metropolitano; - Dott. Skrzydlewski⁴⁰, parroco; Dott. Taczak⁴¹, professore al seminario di Gnesna; - Zborowski⁴², decano.

Ognuno dei quaranta circoli ha la sua propria presidenza che si compone dal presidente dal vicepresidente e dal segretario. Ciascun circolo ha la sua indipendenza, ma è obbligato di eseguire le decisioni della presidenza generale e di inviare a quest' ultima le copie dei suoi protocolli.

Ciaschedun circolo convoca almeno due sessioni per l'anno. Durante le sessioni deve esser osservato il sistema parlamentare. Uno dei membri ha una conferenza la quale è seguita da una discussione solida degli altri membri. Le comunicazioni inviate dalla presidenza generale sono sottomesse alla discussione dei singoli circoli dell'Unitas. Le risoluzioni debbono essere rimandate alla presidenza generale.

3. (a-Stato attuale dell' associazione^a)

Secondo la relazione dell' anno 1918 appartengono all'Unitas 641 membri. Per la difficoltà nella comunicazione ferroviaria non si poteva convocare molte sessioni, e perciò - durante l'anno 1918 - hanno avuto luogo soltanto 66 sessioni.

4. (a-Altri modi dell' attività dell'Unitas^a)

L'Unitas possiede una biblioteca speciale di 1500 volumi scelti di opere sociali. Ciascun membro riceve (per mezzo della posta) i libri richiesti per il tempo di quattro settimane. La spedizione si effettua gratuitamente per pacchi affrancati.

patriam revertit et a. 1904-1920 fuit cappellanus conventus Sororum Caritatis Posnaniae. Ab a. 1908 praefuit officio Administrationis Principalis et officio consiliorum legalium in Unione Sacerdotum "Unitas". Ab a. 1924 fuit praebendarius in Pniewy, ubi actioni sociali et missionibus se diligenter dedicabat. A. 1931 accepit dignitatem praelati domestici Suae Sanctitatis.

³⁹ Edmundus Gryglewicz (1852-1922), parochus in Ślesin, actionis socialis sollers et diligens promotor. Ordinem presbyteratus suscepit a. 1876 Praegae in Bohemia. A. 1886-1894 administrabat paroeciam Grabie et ab a. 1894 usque ad mortem functus est munere parochi in Ślesin (in decanatu Bydgosciensi).

⁴⁰ Sac. Lucianus Skrzydlewski (1858-1923). Presbyteratus ordinem accepit a. 1889. Studia in universitate absolvit adipiscens gradum doctoris utriusque iuris. Ab a. 1902 parochus in Poniec (in decanatu Krobia).

⁴¹ Theodorus Taczak (1878-1941), iuris canonici studiosus. Presbyteratus ordine a. 1901 suscepto, in peragenda studia incubuit in Universitate Monasteriensi (Münster), ubi a. 1903 gradum doctoris theologiae adeptus est. Ab a. 1908 fuit professor iuris canonici, theologiae moralis et quaestionum socialium in Seminario Archidioecetano Gnesnensi. A. 1921-1925 operatus est in exercenda cura animarum Polonorum in Gallia laborantium, deinde fungebatur officio parochi in Śrem et ab a. 1930 Posnaniae.

⁴² Sac. Henricus Iosephus Zborowski (1874-1967). Acceptis ordinibus sacerdotii laborabat in cura animarum parochiali. A. 1922 factus est canonicus gremialis Capituli Metropolitanus Posnaniensis. A. 1929-1939 functus est munere praepositi Cancellariae Primatis Poloniae. Annis alterius fere omnium gentium belli perpessus est carcerem et custodiam in campo transitorio in Kazimierz Biskupi; graviter aegrotans in Gubernatoratum Generalem relegatus est. Bello confecto, inde ab a. 1945 usque ad mortem fuit cappellanus sororum Ursularum in Pokrzywno prope Posnaniam.

Presso la segreteria generale è stabilita una organizzazione permanente allo scopo di difendere gli affari ecclesiastici e gli affari personali dei membri dell'Unitas. La suddetta organizzazione è suddivisa in una organizzazione nazionale ed in una internazionale. La guerra ha pregiudicato considerevolmente all'azione dell'ultima.

L'Unitas fa da mediatore nelle assicurazioni sulla vita ed in altre assicurazioni dei sacerdoti e cerca di facilitarle. Le varie società di assicurazione danno un ribasso a questi sacerdoti i quali si fanno assicurare per mezzo dell'Unitas.

Oltracciò esiste ancora un'istituzione diocesana che è in un'certo rapporto coll'Unitas, cioè la "Società di S. Floriano"⁴³, la quale assicura i beni mobili dei sacerdoti contro gli incendi.

L'organo^{a)} ordinario dell'Unitas è il periodico "Wiadomości"⁴⁴, che appare dieci volte all'anno.

I membri pagano dieci marchi di contribuzione annuale e sono obbligati di dire annualmente una santa messa per sacerdoti defunti.

a, a-a) *Linea subducta signatum.*

A. 9.

Relatio de rebus in Conferentia Episcoporum Poloniae tractatis

Varsaviae, 12-14 III 1919.

Argumenta, de quibus episcopi in Conferentia deliberabant, praeter alia fuerunt haec: res politicae, de quibus in Diaeta disputabatur, relationes mutuae inter Statum et Ecclesiam intercessurae, quaestiones scholares, iura stolarum, incrementa actionis socialis catholicae, verus ambitus et extensio iurisdictionis aepi Andreae Szeptycki, actio sac. Andreae Huszno et "Ecclesiae Democraticae" ab ipso conditae, progressus et incrementum Catholicae Universitatis Lublinensis, quaestiones cum cura pastorali militum coniunctae.

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 195 f. 700r-709r.

Cop. in lingua Polona (dactylogr.): AAG APP I 111a.

Convegno dei Vescovi Polacchi

Ordo rerum tractandarum^{a)}

⁴³ "Societas s. Floriani" condita est a. 1898 tamquam societas sarcienis damnis sacerdotum eorumque servitorum et operis sociorum (vulgo "Societas Assuractionum").

⁴⁴ "Wiadomości dla Duchowieństwa. Organ Związku Kapłanów Unitas" ["Nuntii ad usum Cleri. Commentarius Publicus Societatis Sacerdotum Unitas"] ab a. 1914 in vulgus exire coeperunt.

Pars I.

1. Veni Creator.
2. Professio fidei et iuramentum de silentio servando.
3. Propositum ordinis rerum tractandarum in Conferentia.

Pars II.

4. Res politicae in connexione cum propositionibus legatorum Comitiorum Regni Poloniae (exponenes Excell.mus D.nus Archiepiscopus Teodorowicz)^{b)}.

Pars III.

5. Causae scholares. De stabilienda uniformitate programmatum, manualium scholarium et praxeon religiosarum.
6. Opiniones sacerdotum delegatorum ad tractandas res sociales.
7. Vectigalia cleri solvenda necnon.
8. Propositum societatis theologorum et canonistarum s.t. "Kasa dla Teologów i Kanonistów" (exponenes Excell.mus D.nus Episcopus Plocensis).
9. Relatio organoedorum Lublinskiensium de instituenda unione eorum^{c)}.

In nomine Domini. Amen.

Invocato Spiritus Sancti auxilio, emissa fidei professione cum iuramento antimodernistico et de silentio servando celebrata est Conferentia Episcoporum Poloniae d. 12, 13 et 14, Martii 1919 anni, cui participarunt:

Visitator Apostolicus Mons. Dr Achilles Ratti; primas Gnesnensis et Poseniensis Dr E. Dalbor; aepus Varsaviensis A. Kakowski; aepus Leopolensis ritu armeno J. Teodorowicz; aepus C. Ruskiewicz, sufraganeus Varsaviensis; epus Princeps Cracoviensis Adam Sapieha; epus Tarnoviensis Leo Wałęga; epus Vladislaviensis Stanislaus Zdzitowiecki cum episcopis auxiliariis W. Krynicki et W. Owczarek; epus Plocensis A. Nowowiejski cum epo auxiliari A. Szelażek; epus Sandomiriensis M. Ryx cum epo auxiliari P. Kubicki; epus Lublinskiensis M. Fulman cum epo auxiliari A. Jełowicki; epus Podlachensis H. Przeździecki; Episcopus castrensis St. Gall; sufraganeus Sejnensis R. Jałbrzykowski et delegatus episcopi Kielcensis canonicus A. Bożek.

Definito ordine diei materiis tractandis in conventu adiectae sunt: 1) relatio Regiminis ad Universitatem Lublinskiensem, 2) iurisdictio archiepiscopi A. Szeptycki, 3) organisationes politicae; 4) Novum regulamen conferentiarum Episcoporum; 5) Visitatio Apostolica pro religiosis, 6) Cura animarum in exercitu Polono.

Archiepiscopus Varsaviensis petiit archiepiscopum Teodorowicz, ut 1-um punctum ordinis rerum de causis politicis in connexionu cum conclusionibus delegatorum ad Comitiam Poloniae referat.

In principio Excellentissimus Referens exposuit causas, quae necessitatem novae Conferentiae tam brevi tempore convocandae expostulaverunt.

Quamvis sacerdotes delegati ad Comitia in suo proprio habitaculo statutis diebus ad tractandas varias materias convocantur, sine tamen maiori auctoritate episcoporum in rebus politicis nihil decidere possunt.

Archiepiscopus Teodorowicz etiam quasdam causas graviore decideri non potest.

Nunc temporis in Comitibus tractantur: 1° taxa iurium stolae, quam fractio Thugutti proponit; 2° institutio Commissionis confessionalis; 3° Restauratio ecclesiarum, tempore belli dirutarum, quae ex proposito restorationis Reipublicae sequitur; 4° Protectio Status in institutis et organisationibus socialibus; 5° alienatio bonorum Ecclesiae, relatio Ecclesiae et Status; 6° actio ad ecclesiam nationalem definiendam et 7° causa organaedorum, quam socialistae maxime promovent.

Episcopus Plocensis adiungit causam interpellationis in Comitibus quoad abusus antiqui regiminis Russici, quibus libertas Ecclesiae circumscribatur, abolendos.

Excellentissimus D.nus Teodorowicz praesentavit maiorem partem delegatorum ad Comitia, non exclusis, "Piaŝtowie" in genere Ecclesiae non adversari. Declaratum tamen est, quod tactice desiderandum, singulas conclusiones negativas, quae in animis legatorum, virorum rusticorum, irrationabilem suspicionem excitare valeant, ad forum Comitiorum non esse deducendas, sed proponendus est decisioni totus complexus causarum de relatione Ecclesiae ad statum.

Quibus ex causis conclusio Episcopi Podlachensis, qua proponebatur, ut statim in Comitibus statuatur Ecclesia in Republica Polona privilegia personae publicae habere reiecta est.

Praesentata sunt duo proiecta s.t. "Constitutio Ecclesiae in Polonia": alterum elaboratum Varsaviae a Commissione Archipraesulum una cum epo A. Szelążek, alterum Cracoviense. Definitivum sensum elaborabit Commissio, cuius membra tres Archiepiscopi necnon episcopi Cracoviensis et Lublinensis erunt⁴⁵.

Episcopus Plocensis perlegit suum referatum de iuribus stolae. In universum, si pro clero honesta sustentatio declarata sit, definitio iuridica obsequiorum ecclesiasticorum numero minimorum non adversatur. In specie haec determinatio numero minimorum obsequiorum et ipsius taxae difficultatibus invincibilibus occurrit et abusus penitus non amovet. Juxta votum primati Gnesnensis propositum Plocense inter episcopos adnotationum faciendarum causa expediendum est et proximae conferentiae praesentandum. In Comitibus Reipublicae animadversio fieri potest causam hanc esse minimi momenti indignamque discussione et episcopos eam in mente habere.

⁴⁵ Agitur de archiepiscopis: Gnesnensi et Posnaniensi Edmundo Dalbor, Leopoliensi Iosepho Bilczewski, Varsaviensi Alexandro Kakowski et de episcopis Adamo Stephano Sapięha et Mariano Fulman.

In causa Commissionis confessionalis instituendae obortus est metus, ne ipsa in quamlibet sectionem gubernii ad regendam Ecclesiam regeneretur.

^(d) Archiepiscopus Varsaviensis perlegit epistolam ad se directam a Visitatore Apostolico qua brevissime proponantur ad tria copia redacta leges a supreme principia a catholico homine et maxime a sacerdote pro oculis habenda quando in publicum discussionem trahantur res religiosi vel mixti^{d)}.

Igitur secundum votum episcopi Tarnoviensis haec causa differenda est, quia ipsa nihilominus rerum natura orietur. In casu hoc specialem commissionem non facere praestet, verumvero penes commissionem constitutivam instituere subcommissionem confessionalem. Interim tabularium auxiliare rebus catholicis (biuro pomocnicze dla spraw katolickich), hominibus, litterarum gnaris et ad hoc eruditis consitutum, condi oportet, in quo copia rerum tractandarum pro legatis Comitiorum praeparabitur. In tabularii huius laboribus intersit episcopus Szelażek.

Significata firmiter regula, quod Ecclesia competit iure naturali possidere bona saecularia ad prosequendos fines suos, habita ratione dispositionis praesentis animorum in Polonia, ad quem de iure referri debet, episcopos Polonos quoad alienationem bonorum ecclesiasticorum ad Sanctam Sedem recursum facturos esse stabiliturosque opportunam indemnisationem praevis in utrumque obtento consensu Sedis Apostolicae. Huiusmodi rem et sortium ecclesiasticarum commissio consitutiva elaborabit.

Archiepiscopus Szeptycki, fretus praesentatis Episcopo Lublinensi a presbytero quodam unita r.o. duobus documentis, non habet iurisdictionem ecclesiasticam in ambitu pristinae dioecesis Chełmensis. Visitator Apostolicus in hac causa a Sancta Sede Apostolica exquiret certam declarationem⁴⁶.

In quo territorio Episcopus Lublinensis necessitudinibus spiritualibus unitarum satisfaciendi, conformiter praescriptis Novi Codicis, ius habet; et enim extat metus fundatus, ne sacerdotes ritus orientalis, curam animarum exercendo, ansam praebeant agitationi nationalisticae et hoc modo relapsum ad schisma faciliorem faciant, quod cum actione Ucrainistica reverti solet.

Episcopus Lublinensis commemoravit felices eventus convertendi schismaticos per missionem Patrum Societatis Jesu.

Archiepiscopus Varsaviensis retulit, Parisiis institutionem Societatis reaedificandis ecclesiis dirutis in Polonia proponi, cui praefuturae sint comitissae Zamojska et Plater; institutio haec confortabitur oblationibus praecipue in America colligendis.

Nuntius hic cum applausu acceptus est. Praeterea Gubernium quoque habet summam pecuniariam notabilem ad hunc finem. Elenchus ecclesiarum destructarum Regni Poloniae in Ministerio Confessionum depositus est.

⁴⁶ Cfr. N. 628.

Cura legalis Status super actione sociali philanthropica Ecclesiae et subsidia gubernii acceptari potest ea conditione, Statum abstentum iri ab qualibet ingerentia in causas interiores excepta rationis redditione peractorum.

Propositum Ecclesiae nationalis, licentiosa agendi ratione sacerdotis Huszno excitatum, ferventer a factione Thugutti ("tugutowcy"), atque forsan a secta Mariavitica defenditur, proinde etiam in aliis partibus fautores sibi conciliat. Actio haec studiose observanda est. Inter modos abolendi actionem hanc editio libelli vulgaris, quae constitutionem Ecclesiae elucidet, merito recensetur. Ordinariatus Kielcensis libellum dictum typis excusurus est.

Causam honestae sustentationis organoedorum benevolentissime tractare oportet, in Comitibus vero Reipublicae omnibus viribus protegere. In quantum habebitur territorium dividendum, studendum est, ut iidem organoedi memoria teneantur necnon eorum pensio. Patronatus decanales, dioecesani et consilia arbitraria. Commissio Episcoporum, statutis Plocensi et Sandomiriensi innixa, novum statutum pro organoedis concinnat. In statuto hoc contractus, a Curiis episcopalibus approbati, atque etiam nominationes examinare oportet.

Episcopus Kubicki cum sacerdote V. Adamski, moderatore generali societatum iuventutis (koła młodzieży) in dioecesi Gnesnensi ac Posnaniensi, causam socialem exarabat. Proposita actio socialis excludit studium rei politicae, unice vero ad educandos bonos cives catholicos tendit. Imprimis societates parochiales institui debent, deinde ex eis uniones dioecesanae formari, ex unionibus dioecesanis autem unio principalis seu prima unionum dioecesanarum, cui initio organisationis cooptabuntur secretarii generales singularum dioeceseon.

Prima Gnesnensis, rogatus, ut delegatus conferentiae primae unionis unionum dioecesanarum fiat, in id consensum praestitit. Ad praesens institutio trium secretariarum generalium pro quavis dioecesi praevidetur: una pro iuvenibus maribus, annorum 14 usque ad 21, altera pro operariis et tertia pro feminis tam iunioribus, quam adultis. Quoniam sacerdotes nostri ad eiusmodi operam non sunt parati, statim post Pascha a die 25 Aprilis lectiones seu cursus, tres hebdomadas durantes, Posnaniae instituentur.

Habitationem et victum gratis se daturum Primas asseverat, pro qua re Conferentia suam ipsi devotionem et gratitudinem declaravit. Cum opus hoc moram non patiat, Ordinarii Locorum citissime, quantum in ipsis erit, in dioecesibus suis organisationi actionis socialis manus apponent. Defectu cleri non obstante, sacerdotes ad opus hoc, quod constituit curam animarum, sensu latiore sumptam, destinandi sunt. Ad rem erit quoque mittere ad absolvendos hos cursus non solum propositos secretarios generales, sed etiam eorum substitutos, ne in casu cessionis improvisae illorum, opus ipsum detrimentum patiat.

Unaquaeque trium organisationum sua folia periodica habebit, quae Posnaniae edentur pro universa Polonia. Qui status rei foliis hisce multos

emptores stabiles conciliabit, id quod eis facultatem praestabit amplissime sese dilatandi in iis, quae ad valorem redactionis spectant et expensas foliorum edendorum duplo minores faciet.

Praeter uniones memoratas, quarum est nonnisi docere humaneque instituere, etiam societates specialibus artibus exercendis et rebus politicis tractandis erigentur, quibus cooptari poterunt socii dictarum unionum, quaeque inter se communicari et mutuas relationes sustinere non cessabunt. Secretariis generalibus in vita politica participare nullatenus licebit.

Rector Universitatis Lublinensis brevi calamo rationem reddidit, quod institutum habet 500 studiosos immatriculatos, quorum 300 actuales sunt, 20 et ultra professores, quod bene evolvitur, necnon praesentavit responsum Ministerii, specificans conditiones, ad obtinendam demum concessionem necessarias. Universitas inter alia characterem suum privatum et confessionalem signare debet, acceptare inspectionem Status, mutare sigillum suum, similitudine accedentem ad sigillum Reipublicae. Si conditiones illae non acceptentur, concessio pro tempore, die 8 Septembris anni 1918 data, revocabitur pro semestri aestivo. Archiepiscopus Teodorowicz causam, cur minister universitatem aegre fert, reponit in statum ipsum universitatis, quod praevidens rectorem e nominatione, non vero ex electione, tollit autonomiam universitatis eiusdem, tanta constantia defensam. Decisum est, Archiepiscopi Teodorowicz, uti legati, et episcopi Lublinensis, prout delegati episcoporum ad rem universitatis, esse, ut ministrum instructionis publicae inquirant, an opinio haec pristini ministerii socialistici sit quoque sua ipsius, Si ita Sit, comitia legatorum Reipublicae statim interpellabuntur, immo etiam Gubernium in iudicium vocari poterit indemnisationis causa propter iniustam ordinationem, quae fundatores periculo magnorum damnorum sine ratione exponit.

Conferentia approbat programma pro scholis elementariis, a sacerdote Ślepicki⁴⁷ elaboratum, post factas vero in eo modicis emendationibus a Conventu deputatorum ex parte Catechetarum, sicut omnes enuntiationes huius Conventus, acceptatum. In versu tamen, ubi sermo fit de numero horarum lectionis religionis in seminariis magistrorum, addere oportet: "ad minimum duas horas" ratione habita, quod futuri magistri, qui multoties catechetarum vices gerent, melius doctrinam religionis nosse debent. Episcopus Podlachiensis, cum in scholis ruralibus communibus stabilire velit doctrinam religionis, quae propter penuriam presbyterorum et ludi magistrorum sincere credentium est deploranda imminetque effectibus pereclitantis petitque, ut propositum et programma elaboretur ad erudiendos catechetas laicos utriusque sexus. Conferentia amplificat competencias Visitoris Generalis, causas doctrinae religionis in scholis respicientes, pro tota Polonia et agnoscit opus ei addere tres adiutores.

⁴⁷ Sac. Marcellus Ślepicki (natus a. 1863), presbyteratum accepit a. 1887, praelatus domesticus Suae Sanctitatis, praelatus - custos Capituli Cathedralis Cracoviensis

Propositum instituendi aerarii pro Theologis ad instar "Aerarii Mianowski" (Kasa Mianowskiego⁴⁸) in genere statum est. Episcopus Plocensis declarationes scriptas de voluntariis oblationibus procurabit organisationem strictiorem atque de effectibus studiorum suorum per litteras certiore faciet Conferentiam^{e)}.

Sequens Conventus Episcoporum Gnesnae ad limina S. Adalberti fiet et certe societatis sensum prout nationalis suaviter mulcebit. Primas congressum hunc proclamabit, Commissio vero Episcoporum, quam quatuor archiepiscopi dioecesani constituunt, in se suscipiet praeparationem programmatis.

Quae commissio causas actuales urgentes decidet. Archiepiscopum Leopoltanum, si opus erit, Episcopus Cracoviensis dioecesis substituet.

Quoniam domus nonnullae religiosae in Galicia sunt laxioris observantiae ideoque saepenumero animos fidelium magnopere offendunt, Episcopus Cracoviensis suffragium fert, ut apud Sanctam Sedem Apostolicam impetretur Visitator Generalis pro omnibus coenobiis; qui omni constantia, prudentia atque sine ira et studio visitationis eorum peragat eaque reformet. Episcopi infra mensem adnotationes votaue sua Episcopo Cracoviensi porrigent, qui postea suam hac in re opinionem Visitatori Apostolico transmittet.

Episcopus Castrensis propositum peragenda in exercitu Polono curae animarum perlegit, quod Ordinariis Locorum perferetur inspiciendum et adnotationibus supplendum.

Iuxta votum Episcopi dioecesis Tarnoviensis omnes Ordinarii Capellanis militaribus, ab Episcopo Castrensi nominatis, tribuunt approbationem ad excipiendas in suis respective dioecesibus Confessiones sacras

Episcopi post auditas rationes Episcopi Podlachiensis, cui longe facilius erit ordinare omnes institutiones dioecesananas Janoviae, ubi domus (†praesto sunt, animum transferendae sedis^{d)} episcopalis de Siedlce in Janów confirmant.

A conventu Episcoporum propositum iurium fundamentalium de Ecclesiae in Statu Poloniae et alterum propositum in causa bonorum ecclesiasticorum, per Commissionem elaboratum, approbata sunt. Utriusque propositi auctor fuit Primas Gnesnensis.

Si episcopus Szczępek susceptum in Ministerio Confessionum munus deseruerit, hoc in praesenti statu rerum propter instantem organisationem Ecclesiae importunum sit.

Locorum Ordinarii in suis foliis periodicis officialibus Clero subdito iniungent, ut data occasione associationem "Crucis Rubeae" (Krzyż Czerwony) protegat et ad stipes colligendas inclinet.

⁴⁸ Iosephus Mianowski (1804-1879), medicus et actionis socialis fautor, professor physiologiae in Academiis Medicis Chirurgicis Vilnensi et Petropolitana, rector Scholae Principalis Varsaviensis. Ab eius nomine nuncupata est "Kasa Mianowskiego" (Opus Fundatum promotionem scientiarum studiorumque sibi imprimis proponens).

In actione politica Ordinariis relinquitur libertas pro conditionibus et circumstantiis locorum.

Conferentia sacerdotem Gautier destinat directorem Collegii Poloni⁴⁹. Episcopus Cracoviensis antea statum materiale huius instituti perspiciet et candidatum Eminentiae Cardinali de Lai praesentabit.

Primas Gnesnensis proposuit, ut Episcopi, anno hoc ad limina Apostolorum profecturi, convenirent divini eodem tempore ad referendas gratias Beatissimo Patri pro omnibus, genti nostrae factis.

Propositum statuti organoedorum, ab Episcopo Sandomiriensi devolutum, Ordinarii suis adnotationibus providebunt idque retro remittent.

In originali subsignaverunt:

- (-) Achilles Ratti, Visitator Apostolicus.
- (-) † Edmundus Dalbor, aepus Gnesnensis et Posnaniensis
- (-) † Alexander Kakowski, aepus Varsaviensis^{g)}.
- (-) † Adam Sapieha, epus Cracoviensis.
- (-) † Leo Wałęga, epus Tarnoviensis.
- (-) † Stanislaus Zdzitowiecki, epus Wladislaviensis seu Calissiensis.
- (-) † Marianus Ryx, epus Sandomiriensis.
- (-) † Marianus Fulman, epus Lublinensis
- (-) † Henricus Przeździecki, epus Podlachiensis.
- (-) † Vladislaus Krynicki, epus auxiliaris Wladislaviensis.
- (-) † Adalbertus Owczarek, epus suffraganeus Wladislaviensis.
- (-) † Romualdus Jałbrzykowski, epus suffraganeus Sejnsensis.
- (-) † Stanislaus Gall, epus suffraganeus Varsaviensis.
- (-) † Adolphus Szelażek, epus suffraganeus Plocensis.
- (-) † Adolphus Jełowicki, epus nominatus Lorimensis.
- (-) † Antonius Bożek, agens nomine episcopi Kielcensis.

Concordat cum originali
Varsaviae die 10 aprilis 1919 anni

† L.s.

Cancellarius Curiae metropolitanae Varsaviensis
Alexander Fajęcki

^{a)} *In margine adnotationes in punctis manu Achillis Ratti exeratae:* "De rebus politicis; 1) de iuribus stolae; 2) de Commissione rerum ecclesiasticarum; 3) reaedificatio domus generalis et reaedificatio ecclesiarum; 4) res de protectione Status super Unionibus socialibus; 5) de alienatione bonorum ecclesiasticorum; 6) propositio legis de bonis ecclesiasticis; 7) de relationibus Ecclesiae et Status; 8) de ecclesia Nationali (Huszno); 9) de organisistis".

^{b)} *In margine manu Achillis Ratti adscriptum:* "1) De iuribus stolae".

^{c)} *Sequitur textus manu Achillis Ratti adscriptus:* "10) De relatione ad magistratus Lublini (una cifra); 11) De iurisdictione Andreae Szeptycki; 12) De codice ad executionem [...] 13) De novo regulamine Conferentiarum - electio Commissionis: Dalbor, Sapieha, Przeździecki; 14) Visitatio Apostolica pro Regularibus in Polonia; 15) De cura animarum in exercitu; 16) De Sede Episcopali [...]; 17) Electio duorum Secretariorum: Jałbrzykowski, Owczarek".

⁴⁹ Hic re vera agitur de Pontificio Instituto Polonorum Romae, vide notam 902, p. 352.

d-d) *Manu Achillis Ratti adscriptum.*

e) *In margine adnotatio manu Achillis Ratti exarata:* "Cfr. Sottoscrizioni fatte seduta stante".

f-f) *Manu supra lineam adscriptum.*

g) *In margine adnotatio manu Achillis Ratti exarata:* "Cfr. riserve relative al Primate".

A. 10.

Sac. Aloisius Maglione, ablegatus Sedis Apostolicae in Helvetia card. Petro Gasparri

Bernae, 31 III 1919.

Transmittit informationes, a sub-secretario status in Ministerio Rerum Exterarum Vladislao Skrzyński habitas, de membris Missionis Polonae Romam expediendae, quae Sedem Apostolicam de exorto novo, libero et sui iuris statu Polono, certiore reddere debeat, et de causis, quae eiusmodi expeditionem retardaverunt.

Or. (dactylogr.): Arch. CNEE, Russia 483 s.f. N° 2126 (N.prot. 88758).

Eminenza Rev.ma,

Il conte Skrzyński⁵⁰, Sottosegretario degli Affari Esteri della Polonia, che è a Berna da qualche tempo e parte questa sera per andare incontro al Presidente del Consiglio signor Paderewski e recarsi poi con lui a Parigi, è venuto oggi a vedermi e mi ha dichiarato:

Il Governo Polacco, stimando di dovere, quale rappresentante di una nazione profondamente cattolica e mandatario di una Dieta composta quasi interamente di membri devotissimi alla Santa Sede, annunziare al Santo Padre, prima che a qualsiasi altra Potenza, la ricostituzione della Polonia come Stato indipendente, aveva incaricato Mons. Sapieha, principe-vescovo di Cracovia, e lo stesso conte Skrzyński^{a)} di portarne a Sua Santità in questi giorni la notificazione ufficiale⁵¹.

Il Conte, nel suo amore filiale e nell'illimitata sua devozione per l'Augusto Pontefice, non avrebbe potuto sperare incarico più gradito e più onorevole. Riflettendo, però, che la sua presenza in Roma, dove egli restò, nella diplomazia austro-ungarica, sino al maggio 1915, avrebbe forse fornito pretesto ai nemici della Santa Sede per lanciare contro di Essa insinuazioni ed ingiurie, ritenne di dover richiamare su di ciò l'attenzione del Governo.

⁵⁰ Vladislaus Boleslaus Skrzyński, cfr. ANP LVII/1, notam 54, p. XVI.

⁵¹ Cfr. N. 578 et N. 617.

Questo, intanto, era stato avvertito che la Francia, l'Inghilterra e le Potenze Alleate giudicavano essere opportuno che la Polonia non notificasse ufficialmente la sua ricostituzione prima della firma dei preliminari di pace. Il Governo Polacco ha deciso, quindi, di soprassedere al progettato invio della Missione presso il Vaticano.

Naturalmente, aggiungeva il conte Skrzyński, la Santa Sede sarà sempre la prima a ricevere la notificazione. Pei primi giorni dopo Pasqua spero di essere già a Varsavia. Allora, d'intesa con Mons. Ratti, saranno prese le opportune disposizioni. Il Conte mi ha ripetuto che teneva a spiegare la sua condotta, perchè nel suo cuore nessun amore è tanto forte quanto quello che porta al Padre Comune di tutti i fedeli.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora, mi onoro di confermarmi col più profondo ossequio dell'Eminenza V.ra Rev.ma umil.mo dev.mo obl.mo servo

(b-sac. Luigi Maglione^{b)})

a) *In textu*: "Skrensky"

b-b) *Manu propria*.

A. 11.

Incolae villae Owczary Dipartimento Romano-Catholico in Ministerio Confessionum Religiosarum et Instructionis Publicae

Owczary, 10 IV 1919.

Indignabundi incolae villae Owczary ab auctoritatibus saecularibus petunt, ut irritam faciant dispositionem epi Augustini Łosiński, 7 VII 1918 publicatam, vigore cuius ipsi recens conditae parociae Narama adiuncti sunt.

Or. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 191 f. 836r-v (N.prot. 965); copia (dactylogr.) in lingua Latina servatur in eodem involucro f. 834r-835r.

My^{a)} niżej podpisani mieszkańcy wsi Owczary parafii Korzkiew diecezji kieleckiej, zostaliśmy w dniu 7 lipca 1918 r. powiadomieni przez naszego proboszcza w rozporządzeniu księdza Biskupa Łosińskiego, mocą którego wieś nasza została oderwana od parafii Korzkiew, a przyłączona do nowo utworzonej parafii Narama.

To rozporządzenie doszło do skutku bez naszej w tej sprawie woli i zgody; nie było żadnego zapytania, ani zebrania lub uchwały. Przyłączenie nas do parafii Narama jest nam bardzo niedogodne z następujących powodów:

1. Do Naramy liczymy 2 km, a do Korzkwi 1 km.

2. Wieś nasza Owczary wybudowała się na rozparcelowanych gruntach dworskich i porobiła drogi tak, że ma dobry dostęp do Korzkwi, do Naramy zaś brak i drogi i ścieżki.

3. Parafia Narama buduje obecnie budynki plebańskie, kosztem podatków 20 rb z morgi, co dla nas jest wielkim ciężarem, gdyż posiadamy zaledwie po 5 mórg ziemi wziętej na spłaty, a przy obecnej drożyznie ledwie wystarczających na utrzymanie naszych rodzin.

Jakkolwiek jesteśmy skłonni dać pomoc pieniężną lub w naturze na budowę plebanii w miarę możliwości, to jednak zupełnego przyłączenia do Naramy nie chcemy.

Zaznaczamy, że od chwili odłączenia nas od Korzkwi, nie możemy posyłać tam po księdza do chorego, chrzcić dzieci, ani odprawiać pogrzebów, gdyż Ksiądz Proboszcz nie może tego robić, my zaś uchylamy się od spełniania powyższych obrządków w Naramie, aby nie przesądzać swej przynależności, która jest dla nas tak niedogodna, że nie ma ani jednego człowieka, któryby się z tym godził.

Wobec powyższego prosimy Ministerstwo Wyznań Religijnych, o łaskawe rozpatrzenie tej sprawy i zmianę rozporządzenia Księdza Biskupa Łosińskiego z Kielc, do którego zwracaliśmy się już z 6-krotną prośbą, lecz nie chciał nas wysłuchać⁵².

Owczary, pow. Olkusz, gmina Cianowiec.

Sequuntur subscriptiones 15 personarum manibus propriis exaratae

^{a)} *In margine supra inscriptionem adscriptum est:* Jan Małupa, Warszawa, Sejm.